

Jezična politika i politika u jeziku

Mikić, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:108943>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-25**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Josipa Mikić

Jezična politika i politika u jeziku

Završni rad

izv. prof. dr. sc. Goran Tanacković Faletar

Osijek, 2019.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Josipa Mikić

Jezična politika i politika u jeziku

Završni rad

izv. prof. dr. sc. Goran Tanacković Faletar

Znanstveno područje: humanističke znanosti, polje: filologija, grana: kroatistika.

Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 18. 3. 2019.

ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Jezična politika i politika u jeziku.....	2
2.1. Elementi jezične politike.....	2
2.2. Jezična politika i politika u hrvatskom jeziku	3
3. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika.....	5
3.1. Motivi za stvaranje Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika.....	5
3.2. Zahtjevi Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika..	6
4. Deklaracija o zajedničkom jeziku.....	7
4.1. Motivi za stvaranje Deklaracije o zajedničkom jeziku.....	7
4.2. Zahtjevi <i>Deklaracije o zajedničkom jeziku</i>	7
5. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i(li) Deklaracija o zajedničkom jeziku.....	9
5.1. Usporedba sadržaja <i>Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika</i> i <i>Deklaracije o zajedničkom jeziku</i>	9
5.2. Terminološke odrednice.....	10
5.3. Zajednička lingvistička osnova ili policentrični standardni jezik.....	11
5.3.1. Stupanj razumljivosti.....	13
6. Zaključak.....	14
7. Literatura.....	15

Sažetak

Naslov je ovog završnog rada *Jezična politika i politika u jeziku*. Kao što sam naslov nagovještava, analiza jezične politike i političkih težnji, više ili manje ostvarenih, u hrvatskom jeziku čini temelj ovoga rada. U radu se najprije krenulo od teorijskih postavki temeljnih pojmova, a zatim se prešlo na oprimjeravanje pojavnosti jezične politike i politike u jeziku. Za primjere aktivacije jezične politike i politike u jeziku odabrane su dvije deklaracije. Riječ je o *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, jednom od ključnih dokumenata za razvoj i očuvanje hrvatskog književnog jezika, te o *Deklaraciji o zajedničkom jeziku* koja je objavljena 2017. godine i koja je privukla veliku pažnju šire javnosti. U radu se također uspoređuju deklaracije te se pojašnjava svrha svake od njih. Sličnosti su i razlike između *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* i *Deklaracije o zajedničkom jeziku* prikazane na sadržajnoj razini. Ostvarenje je jezične politike, ali nažalost i politike u jeziku, u objema deklaracijama prisutno, što je i prikazano i potkrijepljeno odgovarajućom literaturom. Za pojašnjenje se prethodnog pristupilo kroz širu sliku duge povijesti razvoja hrvatskog jezika kao i mnogih državnih struktura kroz koje je hrvatski narod prošao.

Ključne riječi: jezična politika, politika u jeziku, deklaracije, jezični identitet, policentričnost jezika.

1. Uvod

Sadržaj je ovog rada deduktivno usmjeren od razlučivanja pojmova jezične politike i politike u jeziku prema njihovim ostvarajima u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* i *Deklaraciji o zajedničkom jeziku*. U drugom se poglavlju rada kroz definicije Dubravka Škiljana, Ranka Bugarskog i Ljubiše Rajića objašnjava pojam jezične politike. U istom se poglavlju kroz elemente jezične politike objašnjava politika u jeziku te se upozorava na distinkciju između ta dva, naizgled slična, pojma. Kraj ovog poglavlja uvodi u glavnu problematiku rada koja je prikazana usporedbom *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* i *Deklaracije o zajedničkom jeziku*. Treće se poglavlje ovoga rada usko veže uz *Deklaraciju* nastalu 1967. godine. Pojašnjavaju se motivi kojima su sastavljači *Deklaracije* bili potaknuti na njezino sastavljanje te se prikazuju izneseni zahtjevi. Kao što se u trećem poglavlju pojašnjavaju motivi i zahtjevi izneseni u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, tako se u četvrtom poglavlju prikazuju motivi za stvaranje *Deklaracije o zajedničkom jeziku* te zahtjevi izneseni u njoj. Peto je poglavlje usmjereno na analizu i usporedbu dviju deklaracija. Najprije se obrazlažu razlike na sadržajnoj razini u ovim dvjema deklaracijama, a potom se pristupa detaljnijoj analizi s terminološkog aspekta. Na kraju je rada prikazan zaključak, stvoren na temelju prethodno iznesenih tvrdnji.

2. Jezična politika i politika u jeziku

Škiljan (1988: 7) navodi kako se pojam jezične politike pojavljuje relativno kasno, tek sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, dok početak razvoja pojma jezične politike svrstava u šezdesete godine istog stoljeća. Bugarski (1986a: 72) jezičnu politiku definira kao politiku "nekog društva u oblasti jezika, odnosno kao skup principa, stavova i odluka u kojima se ogleda odnos te društvene zajednice prema verbalnom repertoaru kojim raspolaže". Rajić (1983: 180) pak definira jezičnu politiku kao "skup postupaka pomoću kojih institucije, grupe ili pojedinci u jednome društvu neposredno ili posredno utječu na jezik, upotrebu jezika i jezičnu situaciju u jednom segmentu društva, cijelom društvu ili u više sinkroniziranih društava". Na tragu definicija jezične politike koju su dali Bugarski i Rajić, Škiljan (1988: 8) jezičnu politiku definira kao "skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima".

Jezična je politika najčešće usmjerena na standard, koji se kroz instituciju države i njezinog uređenja postavlja kao krovni oblik jezika. "Eksplicitno normiranje, dakle proces standardizacije, produkt je potrebe za efikasnom komunikacijom na određenom širem, najčešće državnom teritoriju i nerijetko je paralelno s jačanjem svijesti o nacionalnom identitetu: ono je, prema tome, uvjetovano društvenim, ekonomskim i političkim kontekstom" (Škiljan, 1988: 10-11). Kao predmet bavljenja jezične politike Škiljan (1988) navodi javnu komunikaciju te ju razlikuje od privatne. Prema istom autoru, jezična politika vrši izravnu kontrolu i nadzor javne komunikacije, dok je kontrola jezične politike nad privatnom komunikacijom tek indirektna, ali ponekad vrlo snažna.

2.1. Elementi jezične politike

Škiljan (1988) navodi šest izvanlingvističkih i četiri lingvistička elementa jezične politike. Izvanlingvistički su elementi demografski faktori, ekonomski faktori, kulturno okruženje, relacija između socijalne strukture društva i strukture jezika, politička dimenzija i pravni činioци. U kontekstu je teme o jezičnoj politici i politici u jeziku najzanimljivija politička dimenzija izvanlingvističkih elemenata jer se u ovoj točki isprepliće kreiranje jezične politike i utjecaj politike na kreiranje jezika. Škiljan (1988) navodi kako se jezična politika, kao i svaka politička teorija, zasniva na određenom skupu ideja, koje se u suvremenoj političkoj praksi uvijek

konstituiraju kao ideologija i određeni ogled na svijet ili filozofiju. "Stoga lingviste u celini ne bi trebalo smatrati posebno zaslužnim za one tokove jezičnog razvoja koji se poklapaju sa ciljevima našeg društva, ali ni odgovornim za zastoje, kontradikcije pa i promašaje u sprovođenju proklamovane politike" (Bugarski, 1986: 73). Među lingvističke elemente Škiljan (1988: 22) navodi geolingvistički aspekt, sociolingvističku dimenziju, psiholingvističke faktore i stanje lingvističke teorije. Psiholingvistički su faktori posebno zanimljivi zbog njihovog velikog utjecaja, a neznanstvenog karaktera. "Oni, između ostalog, bitno utječu na formiranje stavova prema jeziku, koji se, za razliku od znanstvenih spoznaja, ponekad temelje na iracionalnim elementima" (Škiljan, 1988: 24).

Iako je jezična politika uvijek dio globalne politike nekog društva te se njezina realizacija vrši kroz političke institucije (Škiljan, 1988: 18), ona se ne smije izjednačavati s pojavom politike u jeziku. Dok se jezična politika može razmatrati kao pozitivna pojava u kontekstu odgovornog planiranja jezičnog puta određenog naroda ili države, politika je u jeziku svakako negativno obojena jer ograničava pravi tijek jezika i čini ga sredstvom manipulacije. "Istorija je mnogo puta pokazala da se jezikom može uspješno mahati kao zastavom najrazličitijih političkih opredeljenja (nacionalne emancipacije ili agresivnog nacionalizma, unitarizma ili separatizma, itd.)" (Bugarski, 1986: 73).

2.2. Jezična politika i politika u hrvatskom jeziku

Budući da se Hrvatska kroz povijest nalazila u različitim državnim uređenjima, mnoge su se jezične politike, ali i politike u jeziku konstruirale i provodile u hrvatskom jeziku, što je neiscrpna tema mnogih lingvista, povjesničara, sociolingvista i drugih stručnjaka, ali i onih koji to nisu. Ova je tema pogotovo aktualna u kontekstu odnosa hrvatskog i srpskog jezika jer poprima provokativnu dimenziju uzrokovanu "burnom" i dinamičnom prošlošću hrvatskog i srpskog naroda. Na tom se putu velikog broja rasprava i članaka kao poseban kamen spoticanja nameće *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Dok jedni smatraju da je navedena *Deklaracija* svojevrsan državni napad na tada postojeću državu, drugi *Deklaraciju* gledaju kao izraz želje za oslobođenjem od dugotrajne diskriminacije i podjarmljenosti jezika kao dijela nacionalnog identiteta. Jedni smatraju da je *Deklaracija* plod isključivo politike umiješane u jezik, dok drugi smatraju da je *Deklaracija* izrasla kroz dugotrajnu i teško ostvarenu realizaciju jezične politike i njenog planiranja. "Hrvatski je jezik tijekom povijesti, pod utjecajem različitih većinom izvanjezičnih čimbenika, mijenjao svoj etnolingvonim, gubio

i neka svoja obilježja, koja je neprestance vraćao, ali i uz sve nevoljena svojem putu razvoja uvijek je ostajao upravo hrvatski" (Bagdasarov, 2018. preuzeto s Portala Hrvatskoga kulturnog vijeća).

3. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika objavljena je 17. ožujka 1967. godine u *Telegramu*. Tekst su *Deklaracije* sastavili tjedan dana ranije književni i kulturni radnici Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Mihalić, Slavko Pavešić i Vlatko Pavletić u prostorijama Matice hrvatske. Upravni je odbor Matice hrvatske tekst *Deklaracije* 13. ožujka 1967. godine prihvatio i razaslao na potpisivanje. Tadašnje je *Društvo književnika Hrvatske Deklaraciju* potpisalo već 15. ožujka, a to su ubrzo nakon njega učinile i druge hrvatske znanstvene i kulturne ustanove.

3.1. Motivi za stvaranje Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

Jugoslavenski su se narodi stoljećima borili za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu, za što su priliku dobili kroz tekovine narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije koncem Drugog svjetskog rata. Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Makedonci odlučili su formirati federativni savez od šest socijalističkih republika – kao jamstvo uzajamne ravnopravnosti, međusobnog bratstva, socijalističke suradnje i prava svakog naroda na potpun suverenitet (*Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, 1967). Hrvatski jezični portal (posjećeno 22.5.2019.) suverenitet definira kao potpunu vlast vladara, države ili naroda na vlastitu teritoriju te kao nezavisnost takve vlasti u odnosu na bilo kakve vanjske aspiracije ili utjecaje. U tekstu se *Deklaracije* u kontekstu nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti naglašava pravo na vlastiti jezik "kojim se hrvatski narod služi, jer je neotuđivo pravo svakog naroda da svoj jezik naiva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada i nekom drugom narodu" (*Deklaracija*, 1967). Sastavljajući su se *Deklaracije* pozvali i na *Novosadski dogovor* koji je deklarirao zajedničku lingvističku osnovu srpskog i hrvatskog književnog jezika, ali bez poricanja povijesne, kulturno-povijesne, nacionalne i političke istine o pravu svakog naroda na vlastiti jezični medij nacionalnog kulturnog života. Iako su tekovine formulirali i ustavni tekstovi te Program Saveza komunista, došlo je do malverzacija u njihovu provođenju.

Iako su osnovna načela o suverenitetu i očuvanju nacionalnog identiteta pojedinih naroda jasno definirana, zbog određene nepreciznosti omogućavalo da ona ipak u praksi budu zaobiđena, iskrivljena i kršena. Kao što se u samoj *Deklaraciji* navodi, u našoj su se zemlji postupno pod određenim okolnostima razvile tendencije etatizma, unitarizma i hegemonizma. "U vezi s njima

pojavi se i koncepcija o potrebi jedinstvenog »državnog jezika«, pri čemu je ta uloga u praksi bila namijenjena srpskom književnom jeziku zbog dominantnog utjecaja administrativnog središta naše državne zajednice" (*Deklaracija*, 1967). Sastavljači *Deklaracije* glavni problem i razlog potrebe za *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* nalaze u potiskivanju i dovođenju hrvatskog književnog jezika u neravnopravan položaj lokalnog narječja u odnosu na jedinstveni "državni jezik", usprkos jasno uspostavljenim osnovnim načelima o očuvanju nacionalnog identiteta pojedinog naroda. "Osobito važne inicijative privredne i društvene reforme, oslanjajući se na bitna svojstva našeg samoupravnog socijalističkog društva, obvezuju nas da na području svoga djelovanja – jezika, književnosti, znanosti i kulture uopće – poduzmemo sve potrebno da se u neposrednoj praksi ostvaruje i ostvare sva izložena načela našeg socijalističkog sustava" (*Deklaracija*, 1967).

3.2. Zahtjevi Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

Sastavljači *Deklaracije* najprije zahtijevaju utvrđivanje jasne i nedvojbene jednakosti i ravnopravnosti četiriju književnih jezika: slovenskog, hrvatskog, srpskog i makedonskog. Shodno tome, zahtijeva se izmjena formulacije iz Ustava SFRJ, čl. 131, koja bi prema *Deklaraciji* morala glasiti ovako: "Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije" (*Deklaracija*, 1967).

Potpisnici *Deklaracije* također traže promjenu ustavne odredbe o srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku, koja zbog svoje nepreciznosti omogućuje izjednačavanje hrvatskog i srpskog književnog jezika, čini ih sinonimima, a ne dvama različitim ravnopravnim jezicima. Kao primjer za navedenu tvrdnju potpisnici navode Zaključke pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije koji su usporedo objavljeni na samo srpskom, slovenskom i makedonskom jeziku kao da hrvatskog književnog jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim književnim jezikom. Stoga potpisnici *Deklaracije* traže osiguravanje dosljedne primjene "hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju" (*Deklaracija*, 1967).

4. Deklaracija o zajedničkom jeziku

Deklaracija je o zajedničkom jeziku produkt ideološko-kulturnog projekta *Jezici i nacionalizmi*. Sudionici su se projekta bavili problematiziranjem postojanja četiriju "političkih" jezika u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji. Prva se konferencija održala 21. i 22. travnja 2016. godine u Podgorici, a tijekom iste godine konferencije su još održane u Splitu, Beogradu i Sarajevu. *Deklaracija o zajedničkom jeziku* predstavljena je 30. 3. 2017. godine u Sarajevu, a objavljena je na mrežnim stranicama projekta *Jezici i nacionalizmi*.

4.1. Motivi za stvaranje Deklaracije o zajedničkom jeziku

Radnu grupu projekta, koji je temelj *Deklaraciji o zajedničkom jeziku*, čine "najutjecajniji eksperti na ovom polju: prof. dr Snježana Kordić iz Hrvatske, prof. dr Hanka Vajzović iz BiH, prof. dr Ranko Bugarski iz Srbije i Božena Jelušić iz Crne Gore" (*Jezici i nacionalizmi*, posjećeno 25.5.2019.). Sastavljači su *Deklaracije o zajedničkom jeziku* pošli od teze o "zajedničkom standardnom jeziku policentričnog tipa – odnosno o jeziku kojim govori više naroda u više država s prepoznatljivim varijantama" (*Jezici i nacionalizmi*, posjećeno 25.5.2019.). Kao potvrdu za svoju tezu uzimaju štokavštinu kao zajedničku osnovicu standardnog jezika, omjer istog spram različitog u jeziku i međusobnu razumljivost govornika iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske i Srbije. Sastavljači *Deklaracije o zajedničkom jeziku* smatraju da razdvajanje ovog "zajedničkog standardnog jezika" na četiri različita zasebna jezika dovodi do niza negativnih društvenih, kulturnih i političkih pojava – korištenje jezika kao argumenta za segregaciju djece u nekim višenacionalnim sredinama, nepotrebno prevođenje u administrativnoj upotrebi ili medijima, izmišljanje razlika gdje one ne postoje, birokratske prisile, cenzure u kojima se jezično izražavanje nameće kao kriterij etnonacionalne pripadnosti i sredstvo dokazivanja političke lojalnosti.

4.2. Zahtjevi Deklaracije o zajedničkom jeziku

Sastavljači su *Deklaracije o zajedničkom jeziku* svojim stavovima o zajedničkom standardnom jeziku najavili svoje zahtjeve iznesene u samom tekstu navedene deklaracije. Potpisnici *Deklaracije o zajedničkom jeziku* traže: "ukidanje svih oblika jezične segregacije i jezične diskriminacije u obrazovnim i javnim ustanovama; zaustavljanje represivnih, nepotrebnih i po

govornike štetnih praksi razdvajanja jezika; prestanak rigidnog definiranja standardnih varijanti; izbjegavanje nepotrebnih, besmislenih i skupih "prevođenja" u sudskoj i administrativnoj praksi kao i sredstvima javnog informiranja; slobodu individualnog izbora i uvažavanje jezičnih raznovrsnosti; jezičnu slobodu u književnosti, umjetnosti i medijima; slobodu dijalekatske i regionalne upotrebe i, konačno, slobodu "miješanja", uzajamnu otvorenost te prožimanje različitih oblika i izričaja zajedničkog jezika na sveopću korist svih njegovih govornika" (*Jezici i nacionalizmi*, posjećeno 25.5.2019).

5. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i(li) *Deklaracija o zajedničkom jeziku*

5.1. Usporedba sadržaja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* i *Deklaracije o zajedničkom jeziku*

Iako je za očekivati i ako se možda na prvi pogled čini da se sadržaji dviju deklaracija razlikuju, nije u cijelosti tako. Kao što se u radu već navodi, *Deklaracija se o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* bori za priznavanje hrvatskog jezika kao jednog od četiriju ravnopravnih jezika u Jugoslaviji, odnosno protiv "uklanjanja svih osobitosti i posebnosti hrvatskoga jezika u korist ravnopravnijeg i jednakijeg srpskoga (tada službeno varijante)" (Kuna, 1998: 71). Ipak, *Deklaracija se o zajedničkom jeziku* tome ne protivi, štoviše, ona propagira priznavanje bosanskog, crnogorskog, hrvatskog i srpskog jezika kao ravnopravnih i jednakovrijednih jezika. "Sve četiri trenutno postojeće varijante ravnopravne su i ne može se jedna od njih smatrati jezikom, a druge varijantama tog jezika" (*Deklaracija o zajedničkom jeziku*, 2017).

Dakle obje deklaracije traže ravnopravnost jezika i slobodu korištenja vlastitog jezika, samo što to čine iz različitih smjerova koje je oblikovala postojeća društveno-politička situacija. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* pod osjećajem podređenosti srpskom jeziku zahtijeva pravo na korištenje hrvatskim jezikom potvrđujući i dalje ravnopravnosti hrvatskog, srpskog, crnogorskog, slovenskog i makedonskog jezika, ne umanjujući njihovu vrijednost i važnost. *Deklaracija o zajedničkom jeziku* također zahtijeva ravnopravnost hrvatskog, srpskog, bosanskog i crnogorskog jezika bez opovrgavanja, kao što to ne čini ni deklaracija iz 1967. godine, prava na korištenje vlastitog jezika. Ipak *Deklaracija o zajedničkom jeziku* nastaje u vrijeme kada Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska i Srbija više ne čine jedinstvenu državu, već su formirane kao zasebne države s vlastitim standardiziranim jezicima.

U *Deklaraciji se o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* navodi kako je Novosadskim dogovorom opravdano deklarirano postojanje zajedničke lingvističke osnove srpskog i hrvatskog književnog jezika, kojom se ne poriče historijska, kulturno–historijska, nacionalna i politička istina o pravu svakoga naroda na vlastiti jezični medij nacionalnog i kulturnog života (*Deklaracija*, 1967). *Deklaracija o zajedničkom jeziku* pak ima nešto drukčija polazišta. U

deklaraciji se iz 2017. godine polazi od teorije o policentričnom standardnom jeziku s više varijanti, što srpski i hrvatski jezik, kao i bosanski i crnogorski jezik, svrstava u jedan zajednički standardni jezik.

5.2. Terminološke odrednice

Da bismo razjasnili pojedina polazišta dviju deklaracija o odnosu hrvatskog i srpskog jezika, potrebno je posegnuti za suvremenim jezikoslovljem koje prema Siliću (2001) počiva na dihotomiji jezik (sustav) : govor i na trihotomiji sustav (jezik) : norma : govor. Silić (2006) navodi kako jezik kao sustav podliježe lingvističkim, a jezik kao standard sociolingvističkim zakonitostima. Lingvističkim se zakonitostima smatraju isključivo jezične zakonitosti, dok sociolingvističke zakonitosti čine i jezične i društvene zakonitosti. "Dodat ćemo i to da je jezik kao sustav, za razliku od jezika kao standarda, neovisan o kulturi, o književnosti, o civilizaciji, o politici, o vjeri, o naciji i o svemu onome u čemu vrijednosni sud ima jednu od odsudnih uloga u životu čovjeka" (Silić, 2006: 23). Iz navedenoga Silić (2006) zaključuje kako je jezik kao sustav, za razliku od jezika kao standarda, neutralan prema svemu onome što čini identitet naroda. Da bi se pojam jezika kao standarda u potpunosti razjasnio, potrebno je otvoriti i pitanje norme iz koje proizlazi standardizacija, odnosno standardni jezik. "Pod određenim društveno-ekonomskim i političkim uvjetima, nerijetko povezano s javljanjem svijesti o nacionalnom identitetu, u trenutku kad implicitna norma na širem području, najčešće državnom teritoriju, više ne može zadovoljavati komunikacijske potrebe, na osnovi te implicitne norme stvara se eksplicitna norma – to je jezični standard ili standardni jezik, a proces njegova stvaranja naziva se standardizacijom" (Škiljan, 1994: 133). Osim sociolingvističke norme koja se naziva eksplicitnom i iz koje standardizacija proizlazi, postoji i implicitna norma koja karakterizira jezik kao sustav. "U tom slučaju jezikom kao sustavom upravljaju isključivo unutarnje, tj. jezične (lingvističke) zakonitosti, a govorom i unutarnje, tj. jezične (lingvističke), i vanjske, tj. društvene (sociološke), zakonitosti" (Silić, 2006: 10).

Kao što je u radu već navedeno, *Deklaracija se o zajedničkom jeziku* zasniva na teoriji o policentričnom standardnom jeziku s pripadajućim varijantama. Clyne (1992) navodi kako pojam policentričnosti uvodi Heinz Kloss kako bi opisao jezike s nekoliko interaktivnih centara od kojih svaki pruža nacionalnu različitost s nekoliko svojstvenih, tj. kodificiranih normi. Clyne (1992) dalje opisuje kako policentrični jezici u isto vrijeme ujedinjuju i razdvajaju ljude. "Oni

ujedinjuju ljude kroz upotrebu jezika, a razdvajaju ih kroz razvoj nacionalnih normi i lingvističkih varijabli s kojima se govornici identificiraju" (Clyne, 1992:1). Kordić (2009) oslanjajući se na teorije Glücksa i Bußmanna zaključuje kako je svaki policentrični jezik standardni jezik kao i njegove varijante. Kordić (2009) dodaje kako nacije čine kodificirajuće centre, a da su razlike između varijanata jednog policentričnog standarda najizraženije na planu rječničkog blaga i izgovora.

5.3. Zajednička lingvistička osnova ili policentrični standardni jezik

Imaju li srpski i hrvatski jezik samo zajedničku lingvističku osnovu ili je riječ o jednom standardnom jeziku, pitanje je koje destljećima okupira velik broj jezikoslovaca, ali i običnih govornika jezika s područja nekadašnje Jugoslavije. U vezi su se s tim pitanjem razvila dva konfrontirana stajališta. Badurina (2015) navodi kako je prema jednom stajalištu (kojemu se u najvećoj mjeri priklanjaju hrvatski jezikoslovci) riječ o "genetski srodnim, ali autonomnim standardnim jezicima, među kojima postoji visok stupanj razumljivosti; međutim ti su jezični standardi oformljeni u različitim povijesnim okolnostima i u različitim društvenim (i nacionalnim) zajednicama, što ih u konačnici i čini zasebnim jezicima". Drugom se gledištu priklanja dio stranih slavista, a dijelom je zastupano i u Hrvatskoj, navodi Badurina (2015). Ista autorica (2015) pojašnjava kako je prema ovom gledištu riječ o jednom, zajedničkom (standardnom) jeziku, koji se obično naziva srpskohrvatski, a čija je važna značajka policentričnost - ostvarivanje u više razmjerno samostalnih nacionalnih varijanti (srpskoj, hrvatskoj, bosanskoj/bošnjačkoj i crnogorskoj).

Sastavljači *Deklaracije o zajedničkom jeziku* već u prvim rečenicama teksta deklaracije otkrivaju svoje stajalište o bosanskom, srpskom, crnogorskom i hrvatskom jeziku kao jednom policentričnom standardnom jeziku. "Riječ je o zajedničkom standardnom jeziku policentričnog tipa – odnosno o jeziku kojim govori više naroda u više država s prepoznatljivim varijantama – kakvi su njemački, engleski, arapski, francuski, španjolski, portugalski i mnogi drugi" (*Deklaracija o zajedničkom jeziku*, 2017). Sastavljači se ove deklaracije pozivaju na štokavštinu kao zajedničku dijalekatsku osnovu, stupanj razumljivosti i omjer istog naspram različitog u bosanskom, srpskom, hrvatskom i crnogorskom jeziku. "Tu činjenicu potvrđuju štokavica kao zajednička dijalekatska osnovica standardnog jezika, omjer istoga spram različitoga u jeziku i posljedična međusobna razumljivost" (*Deklaracija o zajedničkom jeziku*,

2017). Kordić (2009) u članku *Policentrični standardni jezik* potvrđuje tezu iznesenu u *Deklaraciji o zajedničkom jeziku* navodeći kako je u standardnoj osnovi hrvatskog, srpskog, bosanskog i crnogorskog jezika isti dijalekt – štokavski, što ih čini jednim standardnim jezikom. "U svim primjerima kad je na istom dijalektu zasnovan standardni jezik u različitim nacijama, i kad unutar njega postoje prepoznatljive nacionalne specifičnosti, radi se o policentričnom standardnom jeziku, tj. dvjema varijantama istog standardnog jezika kakav je srpskohrvatski, moldavski i rumunjski, portugalski u Brazilu i u Portugalu" (Kordić, 2009: 85). Bugarski (2018) zaključuje kako znanost nije stvorila četiri jezika, nego politika. "To je jedna u mjesu ukopana nacionalistička politika kojoj se lingvistka ne može direktno suprotstaviti" (Bugarski, 2018. preuzeto s dw.com). Zanimljivo je kako isti autor, tridesetak godina ranije, navodi kako lingvisti koji sudjeluju u političkim sferama jezika "to po pravilu čine više kao građani sa određenim političkim uvjerenjem, a manje kao profesionalni proučavaoci jezičkih pojava" (Bugarski, 1986: 73).

Ipak, kao što se u radu već navelo i kao što se to iznosi u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, postoji i drugačiji pogled na odnos hrvatskog, srpskog, bosanskog i crnogorskog jezika. Silić (2001) navodi kako se u osnovi standardnih jezika štokavskog narječja ne nalazi štokavsko narječje u cjelini, već njegovi organski govori. Organski se govori razlikuju više ili manje, a Silić (2001) navodi nekoliko područja mogućih razlikovanja: refleks jata (ijekavski, jekavski, ekavski i ikavski), izostajanje glasa *h* (haljina > aljina), prelazak glasova *d, t, z* i *s* u spoju s glasom *j* kao članom refleksa jata u glasove *đ, č, ž* i *š* (djed > đed), stapanje uzastopnih samoglasnika u jedan samoglasnik (čitao > čito), prelazak završnog *l* u *o* (vol > vo) i sl. U radu je već navedeno kako je jedna od ključnih razlika između jezika kao sustava i jezika kao standarda povezanost društvenih čimbenika s jezikom kao standardom, a koja se ne tiče jezika kao sustava. "Standardni se jezik formira izričitim dogovorom, a njegova se forma kodificira u gramatikama, rječnicima i pravopisima, te on najčešće postaje jezik državne uprave, školstva, sredstava masovnih komunikacija i većeg dijela literature" (Škiljan, 1994: 133). Silić (2001) navodi kako standardni jezik kao sociolingvistička institucija funkcionira onako kako funkcionira život društva koji se njim služi. "Na jedan način funkcionira u znanosti, na drugi u administraciji, na treći u novinarstvu, na četvrti u umjetničkoj književnosti i na peti u svakodnevnom razgovoru" (Silić, 2001: 149). Silić (2001) zaključuje kako u razlikovanju hrvatskog, srpskog, bosanskog i crnogorskog jezika ključnu ulogu imaju funkcionalni stilovi pojedinih standardnih jezika i njihove organske osnove. "Hrvatski se jezik kao hrvatski standardni jezik i srpski jezik kao srpski standardni jezik ne razlikuju onoliko ili onoliko, nego potpuno. Za njih (hrvatski jezik i srpski jezik kao jezične sustave kažemo da su

isti (jer pripadaju istomu sustavu – štokavskomu), a kao standarde da su različiti. No tada više nemamo posla, kao što smo rekli, samo s hrvatskim i srpskim nego i s bosanskim i crnogorskim jezikom" (Silić, 2001: 149).

5.3.1. Stupanj razumljivosti

U radu je već utvrđeno kako se najizraženije razlike između pojedinih standardnih varijanti policentričnih standardnih jezika javljaju na planu rječničkog blaga i izgovora (Kordić, 2009). Međusobna razumljivost također čini velik dio polazišne teorije o policentričnosti hrvatskog, bosanskog, srpskog i crnogorskog jezika, koja je iznesena u *Deklaraciji o zajedničkom jeziku*. Branka Barić provela je istraživanje kako bi utvrdila kolika je zapravo razumljivost između hrvatskog i srpskog jezika. "Cilj je istraživanja bio utvrditi je li razumljivost između hrvatskoga i srpskoga jezika velika da bi bila dokazom kojim bi se hrvatski i srpski smatrali istim jezikom" (Barić, 2011: 7).

Barić je istraživanje provela metodom anketiranja među učenicima završnih razreda srednjih škola triju gimnazija i triju četverogodišnjih strukovnih škola kako bi se dobila što različitija obrazovna struktura ispitanika. Ispitanici su rođeni u samostalnoj Hrvatskoj i nisu imali priliku sretati se sa srpskim jezikom kroz obrazovni sustav. "Prvim se zadatkom nastojalo pokazati koliko ispitanici prepoznaju strane elemente u vlastitom jeziku te mogu li iz konteksta razumjeti značenje njima nepoznatih riječi. Drugi i treći zadatak zadaci su prevođenja, dok se četvrti zadatak odnosi na sintaksu" (Barić, 2011: 7-8).

U ovom je istraživanju stupanj razumljivosti srpskog jezika pokazao niske rezultate. Ispitanici su u prvom zadatku prepoznali riječi koje ne pripadaju hrvatskom jeziku. "U zadacima prevođenja 60 % riječi oko 70 % populacije uopće nije prevelo s hrvatskoga na srpski" (Barić, 2011: 17). Barić (2011) zaključuje kako nije čudno da današnji naraštaji ne znaju srpske riječi jer su okolnosti takve da se od njih to i ne očekuje te predviđa da će stupanj nerazumljivosti rasti. "Već je prošla dvadeset i jedna godina otkako u Hrvatskoj nema službenoga srpskohrvatskoga jezika, a s vremenskim odmakom srpskoga će biti još i manje, razumjet će se srpski samo onoliko koliko to bude potreba novih naraštaja, što je sasvim legitiman slijed događaja nakon turbulentnoga doba konvergentnih silnica, više politički nego lingvistički uvjetovanih, između srpskoga i hrvatskoga jezika" (Barić, 2011: 18).

6. Zaključak

Kroz ovaj se rad prikazala konstruktivna uloga jezične politike i ona destruktivna, štetna uloga politike u jeziku. Detaljnom se analizom *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. godine i *Deklaracije o zajedničkom jeziku* iz 2017. godine utvrdilo da bitnih sadržajnih razlika zapravo ima manje nego što se obično misli, a da se ključne razlike tiču društveno-političkoga konteksta nastanka dviju deklaracija, odabira različitih metodoloških polazišta u objašnjavanju pojma jezičnoga standarda i deduktivnoga, odnosno induktivnoga smjera donošenja zaključaka o odnosu među jezicima. Obje deklaracije zahtijevaju ravnopravnost među jezicima i pravo na korištenje vlastitim jezikom. Ono što se razlikuje u dvjema deklaracijama jest pogled na odnos pojedinih jezika u kontekstu jezika kao standarda. Sastavljači *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* smatraju da hrvatski i srpski jezik imaju "zajedničku lingvističku osnovu". Sastavljači *Deklaracije o zajedničkom jeziku* idu pak korak dalje te iznose teoriju o standardnom jeziku policentričnog tipa koji sadrži različite prepoznatljive standardne varijante. Iako određena sličnost između hrvatskog, srpskog, crnogorskog i bosanskog jezika uistinu postoji, stav je autorice ovoga rada da ipak nije riječ o standardnom jeziku policentričnog tipa, već da je riječ o zasebnim standardnim jezicima koji proizlaze iz istog jezičnog sustava. U radu se prihvaća stav autora Josipa Silića da štokavski dijalekt ne stoji u osnovi srpskog, bosanskog, hrvatskog i crnogorskog standardnog jezika, već osnovicu ovih standardnih jezika čine različiti organski govori štokavskog narječja. Također, u radu je prikazano istraživanje Branke Barić u kojem je utvrđeno da je stupanj razumljivosti između Hrvata i Srba vrlo nizak s tendencijom opadanja. Uzevši sve u obzir, vidljivo je da su se hrvatski, srpski, bosanski i crnogorski jezici nakon raspada bivše države Jugoslavije razvijali u skladu s vodećim politikama razdvajajući se i formirajući zasebne standardne jezike.

7. Literatura

1. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*(1967). preuzeto s <http://www.matica.hr/kolo/314/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-knjizevnog-jezika-20681/>.
2. *Deklaracija o zajedničkom jeziku* (2017). preuzeto s <http://jezicinacionalizmi.com/deklaracija/>.
3. Badurina, L. (2015). Standardizacija ili restandardizacija hrvatskoga jezika u 90-im godinama 20. stoljeća. Pišković, Tatjana; Vuković, Tvrtko (Ur.), *Zbornik radova 43. seminara Zagrebačke slavističke škole* (str.57-59). Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
4. Bagdasarov, A. (2018). Razgovor u povodu 60-obljetnice života ruskoga kroatista Artura Bagdasarova, preuzeto 1.6. 2019. s <https://www.hkv.hr/vijesti/razgovori/30687-razgovor-s-a-bagdasarovom-institutov-pravopis-pisan-je-pod-utjecajem-politike-i-nije-prosao-znanstvene-ocjene.html>.
5. Barić. B. (2011). Razumljivost kao kriterij pri utvrđivanju jezičnog identiteta. *Kroatologija*, 2, 4-18.
6. Bugarski, R. (1986). *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta.
7. Bugarski, R. (1986a). Pogled na jezičku politiku i jezičko planiranje u Jugoslaviji. *Kulturni radnik* 1, 72.
8. Bugarski, R., (2018). Četiri jezika stvorila je politika, a ne znanost, preuzeto 11.6.2019. s <https://www.dw.com/hr/%C4%8Detiri-jezika-stvorila-je-politika-a-ne-znanost/a-43737013>.
9. Hrvatski jezični portal, preuzeto s <http://hjp.znanje.hr/>.
10. Kordić, S. (2009). Policentrični standardni jezik. Badurina, Lada; Pranjković, Ivo; Silić, Josip (Ur.), *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti: prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini* (str.83-111). Zagreb: Disput.
11. Kuna, B.(1998). Odjeci Deklaracije u Slavoniji. *Jezikoslovlje*, 1(1), 70-72.
12. Rajić, Lj. (1984). Teorijske osnove planiranja jezika. *Jezik u savremenoj komunikaciji*, 180.
13. Silić, J. (2001). Hrvatski i srpski jezik. Botica, Stipe (Ur.), *Zbornik zagrebačke slavističke škole: Trideset godina rada* (str.147-154). Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.

14. Silić, J. (2006). Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika. Zagreb: Disput.
15. Škiljan, D. (1994). Pogled u lingvistiku. Rijeka: Naklada Benja.
16. Škiljan, D. (1988). Jezična politika. Zagreb: Biblioteka napredak.